

קבלת מחצית השקל מקטן

יום חמישי יב ניסן
שקלים דף ד

קטן שלא הביא ב' שערות ושקל מקבלים מידו

הגמרא (ד.) מעמידה סתירה בין משמעות התנא בהלכה ג' שם מבואר שאין ממשכנים את הקטן ומשמע שאף שאין ממשכנים אותו אבל מכל מקום מעיקר הדין אף הוא חייב במחצית השקל וניתן לתבוע ממנו לשקול, ובין דברי התנא בהלכה ד' שם מפורש: אע"פ שאמרו אין ממשכנים נשים ועבדים וקטנים אבל אם שקלו מקבלין מידן. הרי שרק אם שקלו מקבלין מידם אבל אין כאן שום תביעה כלפיהם ואינם חייבים במחצית השקל אף לא מעיקר הדין. הגמרא מיישבת שאכן התנא התייחס בדבריו לשני קטנים, הקטן המובא בהלכה ד' הוא קטן דעלמא, כלומר קטן בן פחות מ"ג שנים שכלל אינו מחוייב במצוות וממילא אין כל תביעה כלפיו, ואילו הקטן שעליו דיבר התנא בהלכה ג' הוא קטן רק ביחס למצוות מחצית השקל המתייחסת לעוברים על הפקודים, אותם שנמנו במדבר מגיל עשרים ומעלה, וקטן זה הינו פחות מגיל עשרים ולכן אין למשכנו אך בודאי כיון שכבר גדול הוא הרי הוא מחוייב במצוות מחצית השקל. נמצא אם כן שגם קטן ממש, שלא הביא ב' שערות ולא הגיע לגיל י"ג, אף על פי שאינו מחוייב במחצית השקל מכל מקום אם שקל מקבלין מידו. רבי עובדיה מברטנורא (פ"א מ"ה ד"ה מקבלין) מוסיף: ובתנאי שימסרום לציבור לגמרי, עכ"ל.

בדין זה שעל היחיד למסור את שקלו לציבור במקרה שאינו מחוייב במחצית השקל, נתקלנו כבר אתמול בנוגע למחלוקת התנאים אם הכהנים חייבים במחצית השקל. להסוברים שאין הכהנים חייבים במחצית השקל ביארה הגמרא שאינם מוסרים את שקליהם לציבור לגמרי. מדברי התקלין חדתין התבאר שיש בכך שני חסרונות, חסרון אחד נוגע לכהנים דווקא והוא שעל ידי שאין הכהן מוסר את שקלו לציבור ממילא חלקו בקרבן עומד בנפרד משאר הציבור והרי הקרבן בכלל "מנחת כהן" שעליה נאמר וכל מנחת כהן כלי תהיה לא תאכל, ואילו את קרבנות הציבור הכהנים אוכלים. והחסרון השני נוגע גם לשאר האנשים שאינם מחוייבים בנתינת מחצית השקל, והוא שכיון שאינו מוסר את שקלו לציבור נמצא קרבן צבור קרב משל יחיד. על חסרון זה כותב הברטנורא שלמרות שמבואר במשנה שניתן ליטול מחצית השקל מקטן היינו דווקא בתנאי שימסרום לציבור לגמרי, שאם לא כן "נמצא קרבן צבור קרב משל יחיד".

מתנת קטן אינה מתנה אלא מדרבנן

הקצות החושן (סימן רלה סק"ד) תמה על דין זה, מה יועיל וכיצד יכולים הקטנים למסור לציבור את שקלם, הלא פעוטות אין מתנתן מתנה אלא מדברי סופרים, ונמצא שמן התורה אין כאן כלל מתנה לציבור ונמצא קרבן ציבור קרב משל יחיד.

קושיה זו כבר הקשה השער המלך (שקלים פ"א ה"א), והוא מדמה הלכה זו למה שכתב הרמב"ם (פ"ח מלולב ה"י) שאין נותנים את הלולב לקטן לפי שהקטן מדאורייתא קונה אך לא מקנה, ואם יחזירו לאחר מכן אינו מוחזר. ואם כן הוא הדין כאן כיצד יועיל הקנאת הקטן והרי מדאורייתא אכתי ממון הקטן הוא ונמצא קרבן ציבור קרב משל יחיד.

שקל הקטן מותר מדאורייתא מדין ביטול

השער המלך מיישב שמהתורה אף ללא מסירה לציבור מהני ואין בכך חשש שנמצא קרבן צבור קרב משל יחיד, לפי שמאחר שרוב השקלים של בני חיובא הם ממילא בטלים השקלים של הקטן ברוב. אלא שמכל מקום כיון שמטבע הוא דבר חשוב לא בטיל ולכן הצריכו שימסרו לציבור יפה, ודין זה מבואר ברשב"א בתורת הבית שהוא רק מדרבנן אך מדאורייתא אף דבר חשוב בטל, וממילא כלפי זה מהני מה שהקטן יכול להקנות מדרבנן.

בהגהות מעשה חושב (אות רז) הקשה על תשובתו של השער המלך, שלדבריו כל ההכשר מדאורייתא למתנת הקטן הוא מדין ביטול, ומה יענה לדעת הסוברים שהאיסור לבטל איסור לכתחילה הוא מדאורייתא (כן דעת הראב"ד והתוספות, הביאם הר"ן חולין לה:), ודעת הנודע ביהודה (תניינא יו"ד סימן ה) שבאיסור בעין דעת כל הפוסקים שהאיסור לבטלו הוא מדאורייתא. וכן הקשה בבית אפרים (חו"מ סימן ח). האבני מלואים (סימן כח סקל"ג) הביא את יישובו של השער המלך ותמה עליו, הרי נמצא לפי דברי השעה"מ שמדאורייתא שקל זה עדיין ברשותו של הקטן והוא בעלים עליו, ואם כן כיצד יתכן לומר שמדין ביטול ברוב יעשה ממון זה של הקדש והלא דין פשוט הוא שאין בעלות בטלה ברוב. וכן מבואר בגמרא בביצה (לח:) לגבי מי שנתערב לו קב חיטין בעשרה קבין של חבירו, יאכל הלה וחדו [-האם יאכל הלה וישמח?]

קנין דרבנן מהני לדאורייתא

הקצות החושן (שם) מוכיח ממשנתנו ליסוד שייסודו הפוסקים לגבי כלל הקניינים מדרבנן. הפוסקים מייסדים שלמרות שיש קניינים שכל עיקרם מדרבנן אך כיון שתקנו חכמים שדבר זה הרי הוא קנין והרי יש כח ביד חכמים להפקיר ממנו של זה מדין הפקר בית דין הפקר, ממילא כעת אחרי ביצוע הקנין נחשב הממון כממון של זה מדאורייתא. דוגמא לדבר, אם יקנה אדם חפץ כלשהו בקנין דרבנן ויתנו עתה לאשה לשם קידושין, תהיה האשה מקודשת מדאורייתא. כי למרות שהקנין הראשון היה מדרבנן אבל כיון שהפקר בית דין הפקר ממילא חפץ זה שייך כעת לקונה ותוקף בעלותו על החפץ עתה היא מדאורייתא כדין זוכה מן ההפקר, ולכן כשבא עתה וקידש בחפץ זה אשה - הרי היא מקודשת מדאורייתא.

לפי זה מבאר הקצות החושן גם את דין משנתנו, אמת שקניינו של הקטן אינו אלא מדרבנן אך אחרי שתקנו חכמים שקנין קטן קנין, שוב תוקפה של המציאות הממונית הבאה בעקבות קנין הקטן - תוקף דאורייתא, ולכן אין חסרון של "נמצא קרבן ציבור קרב משל יחיד", כי אחרי שהקטן מסר את ממון לציבור והופקר ממנו וניתן ביד הקדש - שפיר אפשר להקריב ממנו קרבנות ציבור.